

TÜRKİYE NÜFUS ve SAĞLIK ARAŞTIRMASI 2018 ELEŞTİRİSİ

Mahir ULUSOY*

Öz: Türkiye çapında 1968'den beri yapılan demografik ve sağlık araştırmalarının on birincisinin raporu yayınlanmıştır. Araştırma, 1980'lerden beri uygulanan ekonomik politikalar nedeniyle yerleşim yeri içi ve yerleşim yerleri arası nüfus hareketliliğinin yoğun olduğu bir ortamda yapılmış olması nedeniyle, seçilen örneği listeleme ile güncelleme kararı doğru bir karardır. Ancak, nüfus hareketliliğinin en yoğun olduğu kentlerde listeleme yapılmamış olması bir eksikliklerdir. Siyasi bir kararlar köylerin statüsünün değiştirilmesi Türkiye'de kır-kent ayrımını belirsizleştirmiştir. Bu araştırmada kır-kent değişkeninin açıklayıcı değişken olarak kullanılmaması daha doğru olurdu. Gini indeksi göreceli olarak eşit fakat düşük düzeyde gelir dağılımı olan toplumlarda düşük değer vermektedir. Bu özelliği ile Gini indeksi aldatıcıdır. Raporda dayanıklı tüketim mallarının varlığından hareket ederek hesaplanan Gini indeksinin, özellikle kır-kent ayrımında hanelerin refah düzeyini gösteren bir gösterge gibi yorumlanması yanılgılara neden olabilir. Sığınmacılar hakkında bilgi toplandığı halde raporda bu konuda bir bulgu verilmemektedir. Demografinin ana başlıklarından biri olan ölümler hakkında bilgi verilmemesi ciddi bir eksikliklerdir.

Anahtar sözcükler: Demografi, kır-kent değişkeni, Gini indeksi, ölümler

Turkey Demographic and Health Survey 2018 Criticism

Abstract: The last report of a serial demographic and health researches was published recently. The research was conducted under conditions where a very high population mobility prevails since 1980's. So, it was necessary to make a listing to update the sampling frame. But listing was conducted only in rural areas, in fact, updating the sampling frame was a real necessity in urban areas. The differentiating criteria between urban and rural areas became unclear by a political decision. So, the "urban-rural" as an explanatory variable may be misleading. Gini index is also misleading in communities where income distribution is relatively equal but at low levels. One should be more careful in interpreting the Gini index calculated indirectly by use of durable household goods, especially together with the urban-rural variable. As understood some information was collected about the refugees in Turkey but no findings appear in the report on this subject. Another serious defect of the report is the absence of mortality.

Key words: Demography, urban-rural variable, Gini index, mortality

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü 1966 yılında kurulmuş olup 1968'de Türkiye çapında ilk Araştırmasını yapmıştır. Bu araştırma ile demografik verilerle birlikte ilk defa ekonomik ve sosyolojik veriler toplanmış, ilk defa bir gelir dağılımı raporu ve *Türkiye'de Aile Yapısı* kitabı yayınlanmıştır. O tarihten beri Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (HÜNEE) her 5 yılda bir bu araştırmaları, araştırma konularını zenginleştirerek tekrarlamaktadır.

Bu yazı ile HÜNEE'de yapılan araştırmalarda katkısı olan biri olarak, son araştırma raporuna bir eleştiri vermek istedim.

Listeleme ve alan çalışması

Bir örnekleme araştırmasında bulguların yanlı olmasının en önemli kaynağı örnekleme çerçevesidir. Çerçevenin eksik birimler içermesi, bazı birimlerin çerçevede birden fazla yer alması çerçevenin yanlılık kaynağı olmasının nedenleridir.

Ağustos-Eylül 2018 tarihleri arasında listeleme, Ekim 2018 – Şubat 2019 tarihleri arasında da alan çalışmasının yapıldığı anlaşılıyor. Yerleşim yeri içinde ve yerleşim yerleri arasında olan iç göç, çok sayıda sığınmacının varlığı ve Türkiye'de her yere yayılmış olmaları, inşaat sektörünün baskın ve azgın olması nedeniyle Türkiye'de üç ayda yeni bir mahalle ortaya çıkmakta, kimi yerlerde de koskoca bir mahalle yok olmaktadır. Dolayısıyla, TÜİK'in senede bir kere (Şubat ayında) yaptığı adres güncellemeleri 4-5 ay sonra güncelliğini yitirmektedir. Bu nedenle alan çalışması öncesinde listeleme yapılması yerinde bir karar olmuştur.

Ancak, raporda listeleme "TÜİK tarafından verilmiş olan blok listeleri, sadece kır kümelerinde veya küme bilgisinin açık olmadığı durumlarda listeleme çalışmaları sırasında güncellenmiştir." denmektedir. Ayrıca, 198. Sayfada "Örnekleme seçiminin ikinci aşaması" başlığıyla başlayan paragrafın

*Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi (ORCID No: 0000-0001-6270-9195)

ilk cümlesinde "Örneklem seçiminin ikinci aşaması **TÜİK'den blok listeleri temin edildikten ve bu blok listelerinin listeleme ve haritalama saha çalışması ile güncellenmesinden sonra yapılmıştır. Türkiye'deki nüfus kayıt sistemlerindeki gelişmeler göz önüne alınarak, listeleme ve haritalama faaliyetleri kırsal özellikler taşıyan kümelerle sınırlı tutulmuştur.**" denmektedir. Buna göre listeleme tüm kümelerde yapılmamıştır. Yukarıda, Türkiye nüfusunun hareketliliği ve inşaat sektörünün azgın ve baskınlığından söz etmiştim. Üç ay içinde yepyeni mahallelerin ortaya çıkması, bazı mahallelerin yok olması daha çok kentlerde rant amacıyla olan bir olgudur. Bu nedenle kentsel alanlarda listeleme yapılmamış olması araştırmamanın bir eksikliğidir.

10 Ekim 2018 – 10 Şubat 2019 tarihleri arasında alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışmasının 2019'a taşması çok önemli olmasa da geleneği bozmuştur. Diğer taraftan alan çalışmasının 4 ay gibi, neredeyse üçte bir yıl sürmesi demografik değişkenlerin analizlerinde sorun yaratacağı açıktır. Coğrafi sosyal hareketliliğin çok yüksek olduğu ülkemizde örnekleme planının uygulanmasında ciddi sorunlar yaratır. Oysa NEE'nin önceki araştırmalarında alan çalışması yaklaşık 40 gün kadar sürmüştür. Gerçi bu Araştırmanın örnek hacmi daha büyük, ama bu kadar büyük bir örneğin gerekliliği ayrı bir tartışma konusudur.

Hane halkı refah düzeyi

Hane halkının sahip olduğu dayanıklı tüketim malları arasında buzdolabı görünmemektedir.

Bilgisayarı olan hane Türkiye genelinde %39.4 görünmektedir. İnternete bağlanan hanelerin payı ise % 43.7'dir. Aradaki farkın mantıksızlığı akıllı telefon ve tablet ile açıklanabilir. Akıllı telefon sayısı ve tabletin varlığı ve sayısının sorgulanmamış olması anketin bir başka eksikliğidir.

Çamaşır kurutma makinesi Türkiye genelinde %5.2 bulunmuştur. Sadece yaz-kış çok nemli olan İstanbul ve Kocaeli'nin Türkiye toplam hane halkları içindeki payı %20'den az değildir. Kurutma makinesinin azlığı dikkat çekicidir.

Tüketimin pompalandığı Türkiye ekonomisinde bu dayanıklı tüketim mallarının varlığı hanenin refah düzeyini göstermez.

Türkiye'de otomotiv sektörü, aynı inşaat sektörü gibi baskın ve azgın bir sektördür. Tüketiciliğin

pompalandığı, araç için özel kredi olanaklarının sağlandığı ülkemizde uzun süredir, her yıl trafiğe giren araç (otomobil ve kamyonet) sayısı 300,000'den az değildir (bu sayıya, minibüs, midibüs, otobüs, kamyon, traktör dahil değildir).

2016 yılında Türkiye'de üretilen araç (otomobil+kamyonet) sayısı 1,412,525'dir. Aynı yıl bunun 1,093,760'ı ihraç edilmiş, 324,765'i iç piyasada satılmıştır. (www.docplayer.biz.tr/47442757-Otomotiv-sanayii-genel-ve-istatistik-and-statistical-information-bulletin-of-automotive-manufacturers.html).

Tabloda görünen otomobil sahibi haneleri payı %43.3 düşük bir rakamdır, daha fazla olması gerekir. Her iki eşin de çalıştığı ailelerde, iki araba, bazı hanelerde de üç arabanın varlığı da bir gerçektir.

Tablo 2.5 Refah düzeyi. Tabloda en yüksek Gini değeri Kuzey doğu Anadolu'da 0.33, Türkiye ortalaması 0.21 görünmektedir. TNSA 2018 raporunda verilen Gini değeri, gelir bilgisinden değil, hanedeki dayanıklı tüketim mallarının varlığından, dolaylı olarak hesaplanmıştır. 2020 World Population Review'e göre Türkiye'nin gelir kullanılarak hesaplanan Gini değeri 0.402'dir. Gini indeksi milli gelirin çok düşük olduğu, sömürünün çok yoğun olmadığı, dolayısıyla gelir dağılımının homojen dağılıma yakın olduğu ülkelerde sifıra yakın değer vermektedir, bu nedenle aldatıcıdır. 100 sene önce Türkiye'sinde aynı yöntemle hanenin refah düzeyi ölçülseydi Gini index 0.21'den daha küçük bir değer olabilirdi.

Hane halkı refahı değişkeninin raporun tüm tablolarında açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı görülüyor. Hane halkı refahı değişkeninin bu aldatıcı özelliğinden dolayı açıklayıcı değişken olarak kullanılması doğru değildir. Örnekleme hatası hesaplanan değişkenler arasında bu değişken yoktur. Eğer bu değişken için güven aralığı hesaplanmış olsa idi Tablo 4.4'deki ortalama ilk evlenme yaşının bu değişken kategorilerinde gerçekten farklı olup olmadığı daha net bir şekilde görülebilirdi.

Kır- kent değişkeni

Raporda yer alan bütün tablolarda araştırma değişkenlerinin kır-kent ayrımında dağılımı verilmiş. Örnekleme hataları hesaplanan değişkenlerin Kır-kent, 5 demografik bölge ve İBBS1 bölgelerinin, biri dışında, tümünde kır-kent değişkeninin desen etkisi 2'den büyüktür.

Sayfa 142'de "Bodurluk yaygınlığı kırsal alanlarda kentsel alanlara göre daha yüksektir (%8'e karşı %5)" gibi bir yargıya varılmıştır. Bodurluk için kentte güven aralığı (0.039-0.069), kırdada (0.061-0.091) dir. Bu iki güven aralığı birbirini dışlamamakta, tersine kesişmektedir. Yani, kentte gerçek değer (0.039-0.069) arasında bir yerde; kırdada (0.061-0.091) arasında bir yerdedir. Buna göre, örneğin bu değer kentte ve kırdada 0.068 olabilirdi. Dolayısıyla, "Bodurluk yaygınlığı kırsal alanlarda kentsel alanlara göre daha yüksektir" gibi bir yargı doğru değildir.

Kentteki ailelerin %32'sinde traktör olması köylerin mahalleye çevrilmesindedir. Bu değer, aynı zamanda, kır-kent değişkeninin iyi bir değişken olmadığına bir başka kanıttır.

Kır-kent değişkeni raporda açıklayıcı değişken olarak kullanılsa iyi olurdu. Nitekim NEE' de durumun farkında olsa gerek, kır-kent ayrımında verilen örnekleme hataları tablolarının altına "Kentsel ve kırsal alanlar için yapılan hesaplamalar yerleşim yeri değişkeninin bir tasarım değişkeni olduğu varsayımına dayanmaktadır" şeklinde bir not düştürmüştür.

Dikkat çeken diğer değişkenler ve bulgular

1993 yılında 20-24 yaş grubu kadınların %41,5'i hiç evlenmemiş; bu oran 2018 yılında %59.0'a çıkıyor. Aynı oran 25-29 yaş grubunda aynı sürede %15.6'dan %26.0'ya çıkıyor.

2018 yılında 45-49 yaş grubunda olan kadınların ilk doğumda ortanca yaşı 22.5 iken gençlerde (25-29 yaş grubu) 25.0'e çıkmaktadır.

Tablo 5.10'da 25-29 yaş grubunun ilk doğum yaşı ortalaması 25 olmuş, Tablo 5.11'de 25-29 yaş grubu için ilk doğumda yaş ortancası (25.0) Türkiye değeri, aynı yaş grubunun alt kategorilerindeki tüm değerlerden büyük (25-29 sütununda), halbuki Türkiye değeri alt grupların bir ortalaması olduğu düşünülürse, alt grupların bazılarında Türkiye ortalamasında büyük değerler olması gerekir. Nitekim, aynı tablonun diğer sütunlarında Türkiye ortalaması, alt kategorilerin min-max değerleri arasındadır.

Tüm doğumları %52'si sezaryen ile yapılmıştır!!!

Ölümler, göç ve sığınmacılar

Demografinin üç ana başlığı doğum, ölüm ve göçtür. Ölümler de bebek ölümlülüğü, çocuk ölümlülüğü ve yetişkin ölümlülüğü başlıklarında incelenir. Bebek ölümlülüğü hayat tabloları (beklenen yaşam

süresi) hesaplamak için kullanılır. Beklenen yaşam süresi, aynı zamanda ülkenin gelişmişlik düzeyini ölçen İnsani Gelişim İndeksi (Human Development Index) hesaplamasında yer alır. Bebek ve çocuk ölümlerini hesaplamak için gerekli bilgilerin kadın anketinde var olmasına rağmen, bebek ve çocuk ölümlerinin raporda yer almaması ciddi bir eksikliklerdir.

Benzer şekilde, kadın anketinde göç bilgileri olduğu halde, raporda göç konusunun işlenmediği görülmektedir.

Raporun önsözünde Türkiye'deki Suriyeli nüfus ile ilgili veri üretileceği belirtilmiş olmasına rağmen raporda bu konuyla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Bu Araştırmalarla üretilen bilgi, büyük bilgi birikimi, emek ve maddi kaynak gerektirmektedir. Emegi geçenleri kutluyorum. İleri analizlerle birlikte eksik konuların işleneceği, hataların düzeltileceği bir raporun yayınlanmasını umut ediyorum.

Kaynakça

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2019). 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye.